

УДК 338.24:711

DOI: 10.24144/2078-1431.2022.2(29).153–163

Леся Газуда,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
Вікторія Герцег,
аспірантка кафедри економіки і підприємництва
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті обґрунтовано необхідність формування комплексного підходу до забезпечення збалансованого розвитку сільських територій і їх інфраструктурної складової. Окреслено соціально-економічні, екологічні й інституційно-управлінські проблеми сільського розвитку, які в сукупності здійснюють стримуючий вплив на формування комфортного середовища проживання в сільській місцевості, згубно впливають на вмотивованість сільських мешканців щодо створення власного бізнесу і господарювання у цілому. Водночас зумовлюється необхідність їх вирішення як на регіональному, так і державному рівнях. Наголошено, що ключовою основою досліджень є формування комплексного підходу до інклюзивного сільського розвитку, який базується на залученні членів об'єднаних територіальних громад, індивідуумів і зацікавлених осіб для спільної й рівноправної їх участі в суспільному житті села. У зазначеному контексті особлива увага звертається на інклюзію всіх членів громади без винятку, передусім тих, у кого є особливі потреби й необхідність у зовнішній підтримці. Узагальнено основні наукові принципи щодо забезпечення сільського розвитку в цілому й інфраструктурного забезпечення розвитку сільських територій зокрема. Серед пріоритетних принципів, які доцільно задіяти у процесі формування комплексного підходу, є відкритість й екологічність, економічність й енергоекономність, інформованість та адаптованість територіальної економічної системи, збалансованість соціо-еколоґо-економічної складової інфраструктурного розвитку сільських територій. Актуальністю окреслюються принципи прозорості й паритетності, які у процесі узгодження інтересів влади, підприємців, суб'єктів аграрного господарювання і громади відіграють вагомий роль. Відмічено, що у процесі формування комплексного підходу до забезпечення сільського розвитку важливого значення набуває коеволюційність взаємодії щодо пошуку оптимальної моделі його збалансованого розвитку.

Ключові слова: комплексний підхід, сільські території, сільський розвиток, інфраструктурне забезпечення, комфортне середовище.

The article substantiates the necessity of forming a comprehensive approach to ensure the balanced development of rural areas and their infrastructural component. Socio-economic, ecological and institutional-management problems of rural develop-

ment are outlined, which collectively have a restraining effect on the formation of a comfortable living environment in rural areas, adversely affect the motivation of rural residents to create their own business and management, in general, within their limits. At the same time, there is a need to solve them both at the regional and state levels. It is emphasized that the key basis of research is the formation of a comprehensive approach to inclusive rural development, which is based on the involvement of members of united territorial communities, individuals and interested parties for their joint and equal participation in the social life of the village. In this context, special attention is paid to the inclusion of all members of the community without exception, especially those who have special needs and the need for external support. The main scientific principles regarding the provision of rural development, in general and infrastructural provision of the development of rural areas, in particular, are summarized. Among the priority principles that should be used in the process of forming an integrated approach are openness and environmental friendliness, economy and energy efficiency, informedness and adaptability of the territorial economic system, and the balance of the socio-ecological and economic component of the infrastructural development of rural areas. The principles of transparency and parity, which play an important role in the process of harmonizing the interests of the authorities, entrepreneurs, subjects of agrarian management and the community, are outlined by relevance. It was noted that in the process of forming a comprehensive approach to ensuring rural development, the co-evolution of interaction in the search for the optimal model of its balanced development becomes important.

Key words: integrated approach, rural areas, rural development, infrastructural support, comfortable environment.

Постановка проблеми. Формування сучасних підходів до забезпечення інфраструктурного розвитку сільських територій супроводжується складністю ситуації, непередбачуваність зовнішніх факторів впливу, що пов'язано передусім з російською військовою агресією проти України. Нині необхідністю зумовлюватиметься посилена увага з боку держави щодо реалізації державної підтримки та запровадження цільових державних програм і стратегій, спрямованих на відбудову, відродження й формування перспективного сільського розвитку. Варто зазначити, що основним завданням дослідження є визначення концептуальних засад інфраструктурного розвитку територій сільської місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичні підходи до формування збалансованого інфраструктурного розвитку сільських територій та підвищення результативності ведення сільського господарства, забезпечення продовольчої безпеки країни та її регіонів обґрунтовано у наукових пошуках Ю. Лупенко, М. Маліка, О. Булавки [7] І. Сторонянської, І. Залуцького, Х. Патицької [6] та інших.

Системний підхід до виокремлення проблемних питань соціально-економічного й екологічного розвитку сільських територій означено в наукових працях багатьох вчених-економістів і практиків, які наголошують на необхідності державної підтримки щодо підвищення ефективності функціонування об'єднаних територіальних громад і сприяння у вирішен-

ні тих проблемних питань, які вони не в змозі вирішити самостійно. Це більше стосується проблемних (депресивних) територій, характеризуючи які Ф. Заставний, І. Лексін, Т. Грицюк наголошують на територіальній диференціації, що розглядається крізь призму соціо-економіко-екологічних і демографічних індикаторів їх функціонування, передусім високого рівня безробіття, низької інвестиційної привабливості й низького рівня доходу, що припадає на душу населення в сільській місцевості [2; 3].

Сучасні підходи до формування регіональної політики держави у напрямі розвитку територій сільської місцевості і їх інфраструктурного забезпечення обґрунтовувались в межах Державної стратегії регіонального розвитку, передбаченої на період 2021-2027 рр., де чітко окреслено пріоритети забезпечення збалансованості розвитку територіальних економічних систем, зокрема сільських територій, на основі комплексності з врахуванням специфіки території, її властивостей і ментальності населення, яке проживає в її межах [1].

Доцільно відмітити законодавчу складову, де виокремлено підходи щодо реалізації регіональної політики держави у напрямі забезпечення сільського розвитку, зокрема аграрного господарювання, як одного з важливих чинників формування зазначеного розвитку. Так, у Законі України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення” [4] обґрунтовано необхідність розроблення проекту Закону України про внесення змін до Бюджетного кодексу України для формування спеціальних фондів як державного, так і місцевих бюджетів Фонду розвитку сільських територій, фінансові ресурси з яких спрямовуватимуться на потреби сільського розвитку в цілому, його інфраструктурного забезпечення, а також реалізації державних цільових програм розвитку пріоритетних сфер і видів економічної діяльності на селі. У контексті зазначеного постає необхідність законодавчого забезпечення інфраструктурного розвитку сільських територій з метою нівелювання, по мірі можливості, соціальних проблем, які гальмують розвиток досліджуваних територій, призводять їх до деградації [6].

На законодавчому рівні колектив науковців ДУ „Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України” пропонують застосування системного підходу, що враховуватиме науково-обґрунтований принцип диференційованого проблемно-квотного використання бюджетних коштів як державного, так і місцевого бюджетів [6], що дасть можливість комплексного вирішення соціально-економічних і екологічних проблем розвитку сільських територій на державному та регіональному рівнях.

Генерування наукових комплексних підходів до вирішення проблем сільського розвитку виокремлено у науково-аналітичній доповіді „Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку”, де окреслено необхідність поєднання інтересів державних, регіональних органів влади та об'єднаних територіальних громад. Відмічено також доцільність внесення змін до Закону України „Про національну інфраструктуру геопросторових даних” [5] щодо виокремлення функціональних типів територій, зокрема сільських з формуванням геопросторових даних

згідно з сучасною системою адміністративно-територіального устрою держави [6].

Наведені дослідження проводилися у взаємодії з Національним інститутом стратегічних досліджень, на основі яких в аналітичній доповіді «Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села» [8] окреслено інноваційні підходи до забезпечення збалансованого розвитку сільських територій. Водночас уніфіковано основні проблемні питання розвитку села, обґрунтовано необхідність комплексного підходу до їх вирішення, реалізація якого зумовить підвищення якості і соціальних стандартів сільських мешканців.

Зважаючи на суттєві напрацювання у напрямі забезпечення розвитку сільських територій і їх інфраструктурного забезпечення, доцільним є розглянути більш детально формування комплексного підходу до реалізації заходів з вирішення проблемних питань досліджуваних територій.

Мета статті полягає в обґрунтуванні комплексного підходу до виявлення проблемних питань інфраструктурного розвитку сільських територій й акцентування уваги на можливості їх вирішення.

Результати дослідження. Децентралізаційні процеси, які за останні роки проходять в межах територіальних економічних систем, засвідчують важливу роль об'єднаних територіальних громад, які повинні зорієнтувати власну діяльність у напрямі розширення повноважень стосовно вирішення проблемних питань розвитку сільських територій та забезпечення їх перспективного зростання. Зазначені питання тісно пов'язані з фінансово-економічною, соціальною та екологічною складовою розвитку територій сільської місцевості, а також формуванням цілісної складової щодо раціонального використання наявного природно-ресурсного й людського потенціалу території з її культурно-історичними традиціями, звичаями, ментальністю сільських мешканців. В контексті відміченого пріоритетом окреслюється формування людського капіталу як сукупності здібностей індивідуума, його особливих рис, творчих і креативних надбань, що в процесі власної діяльності сприяє підвищенню рівня продуктивності праці впливаючи на його доходи та забезпечуючи ефективне функціонування окремого виду економічної діяльності. Вагомого значення при цьому набуває розвиток людського потенціалу сільських жителів, що базується на задіянні принципу інклюзивного людиноцентричного підходу до життєзабезпечення мешканців села, зокрема [6; 8]:

- підвищення рівня комфортності середовища проживання селян, їх родин, засобом розбудови інфраструктурної складової на основі реалізації інноваційно-технологічних підходів щодо забезпечення інженерно-транспортної інфраструктури з відповідною транспортною мережею, комунаційними спорудами, зокрема водо-, тепло-, енерго-, газопостачанням тощо. Крім цього, ефективного функціонування житлово-комунального господарства, соціальної сфери відповідно до споживчих потреб сільських жителів;

- розвиток інтелектуального потенціалу людини зі спроможністю накопичення і використання у процесі діяльності її творчих умінь і на-

вичок, духовних надбань, економічних знань, професійних компетенцій. Водночас посилюється роль інформаційних технологій, процесів цифровізації, надання електронних послуг у межах територій сільській місцевості;

- активізацію розвитку підприємництва у багатогранних сферах і видах економічної діяльності сільської економіки, що сприятиме формуванню нових робочих місць, спонукатиме до самозайнятості сільського населення, знижуючи рівень безробіття і підвищуючи зайнятість членів громади;

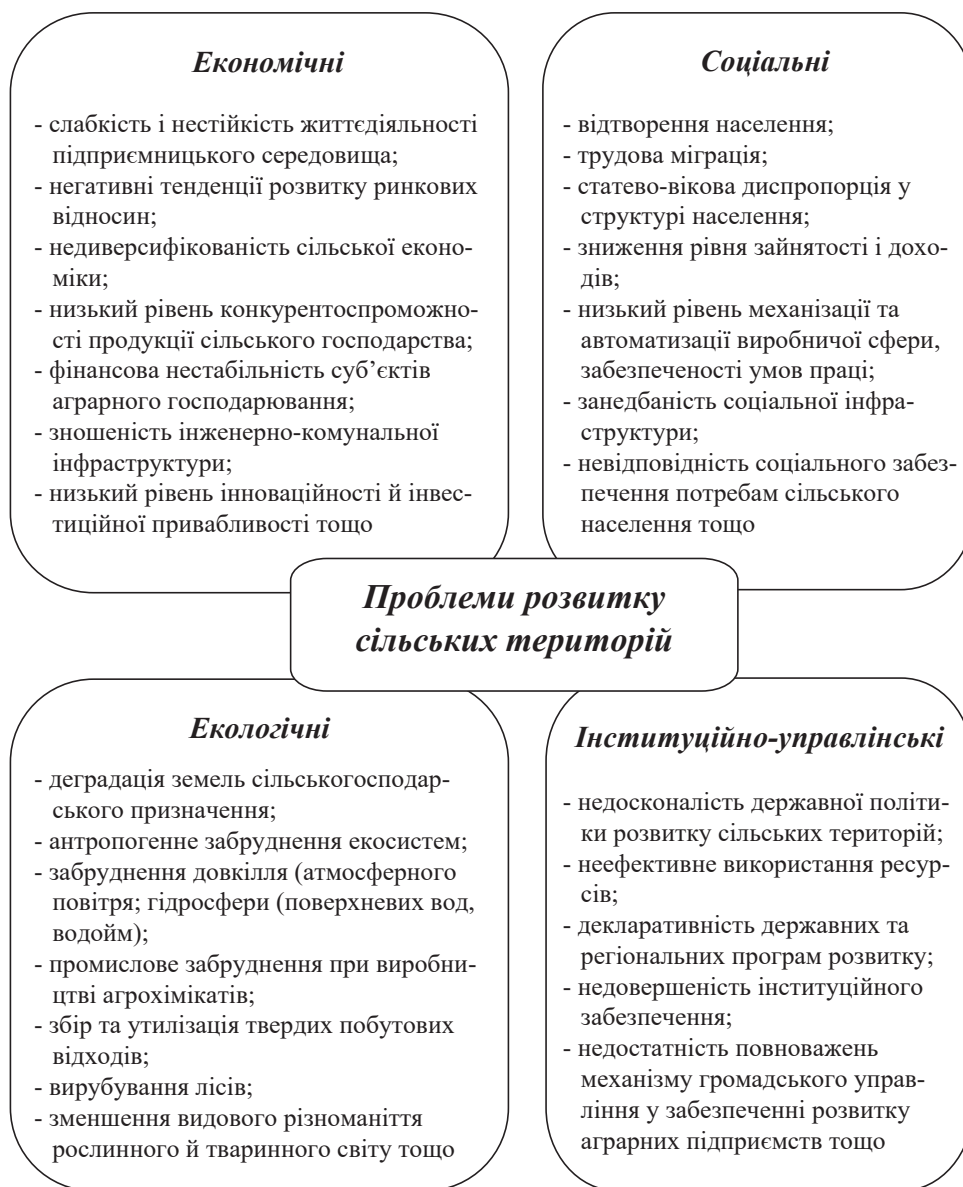
- мотивування до підвищення рівня екологічності сільської території, збереження природних екосистем, охорони навколишнього природного середовища, передусім в межах сільських поселень.

Формування комплексного підходу на основі врахування зазначеного вище принципу уможливить задіяння людських інтелектуальних ресурсів у поєднанні з природно-ресурсним потенціалом території, органів влади як на регіональному, так і на державному рівнях сприятиме забезпеченню збалансованого розвитку сільських територій, їх інфраструктурної складової, формуванню комфортного життєвого середовища, добробуту сільських родин.

Наведене вище дає підстави стверджувати про вагомий роль комплексного регіонального підходу, що в цілому охоплюватиме врахування виявлених проблемних питань розвитку сільської території для вирішення яких задіюватимуться місцеві ініціативи з розвитку об'єднаних територіальних громад, активізація (інклюзивність) участі у забезпеченні сільського розвитку окремих особистостей, підприємців і бізнесменів, суб'єктів господарювання, членів громади. Особлива увага при цьому звертається на інклюзію всіх членів громади без винятку, передусім тих, у кого є особливі потреби і необхідність у зовнішній підтримці. Акцент робиться на тому, щоб не тільки охочі, але всі члени громади брали активну участь у житті села, в цьому випадку легше досягти бажаного успіху і результату. Зазначена взаємодія сприятиме досягненню перспектив соціально-економічного зростання в межах територій сільської місцевості.

Дослідження сукупності проблемних питань розвитку сільських територій і їх інфраструктурного забезпечення дало можливість розглянути їх крізь призму економічних, соціальних, екологічних й інституційно-управлінських проблем (рис.1).

Дослідженням підтверджено, що будь-яка з відмічених проблем соціально-економічного, екологічного, а також інституційно-управлінського характеру дає підстави стверджувати про той чи інших вплив на забезпечення збалансованого розвитку сільських територій і їх інфраструктурної складової. В сукупності вони здійснюють гальмуючий вплив на формування комфортного середовища проживання в сільській місцевості, глибоко впливають на вмотивованість сільських мешканців щодо створення власного бізнесу і господарювання. Крім цього, удосконалення потребують інституційно-управлінські підходи до активізації сільського розвитку, підтримка з боку держави та регіональних органів влади. В зазначеному

Рис. 1. Проблеми, що гальмують процес забезпечення розвитку сільських територій: основні з них*.

*Авторські дослідження.

контексті політика держави повинна базуватися на інтегрованому підході до розвитку сільських територій з урахуванням їх потенційних можливостей, розвитку пріоритетних сфер і видів економічної діяльності, передусім аграрного господарювання, формування їх конкурентних переваг. З метою підвищення результативності зазначеного процесу доцільним є вивчення і запровадження зарубіжного досвіду з обов'язковим врахуванням властивостей територіальних економічних систем і регіональних та державних інтересів.

Процес формування збалансованого розвитку територій сільської місцевості і їх інфраструктурної складової базується на врахуванні науково обґрунтованих принципів просторово-територіального розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Основні принципи, врахування яких сприятиме формуванню ефективного інфраструктурного розвитку сільських територій*

*Авторська розробка.

Узагальнення науково обґрунтованих принципів стосовно сільського розвитку в цілому й інфраструктурного забезпечення розвитку сільських територій зокрема дало змогу виокремити основні з них, до яких передусім належать такі:

- *відкритості* територіальної економічної системи, що під дією внутрішніх і зовнішніх факторів впливу і взаємозумовленості явищ і процесів, які відбуваються в її межах, дає можливість ефективно функціонувати в сучасних умовах трансформацій і ринкового господарювання;

- *збалансованості* соціо-еколого-економічної складової інфраструктурного розвитку сільських територій як основи формування комфортного середовища проживання сільських мешканців. Збалансування потребують взаємозумовленість економічних і ресурсних можливостей, інтересів і потреб суспільства, збереження, охорони природних екосистем;

- *комплексності* в організації господарської складової сільського розвитку, формування її оптимальної структури з акцентом на ефективне функціонування як виробничої, так і невиробничої сфери, розбудови інфраструктурних об'єктів, що в сукупності формуватиме комплексний підхід до забезпечення розвитку територій сільської місцевості відповідно до потреб її мешканців;

- *екологічності* територіального розвитку з огляду на стан довкілля, забезпечення охорони, збереження і розширеного відтворення природних екологічних систем з метою формування комфортного екологічно чистого середовища проживання;

- *економічності* й енергоекономності в межах функціонування сільської економіки з врахуванням її багатокладності, поліфункціональності пріоритетних сфер і видів економічної діяльності відповідно до наявного природно-ресурсного потенціалу;

- *цілісності*, що базується на інтеграційному підході й взаємодії всієї сукупності суб'єктів аграрного господарювання, інфраструктурних об'єктів як виробничої, так і невиробничої сфери, тобто сфери з надання послуг, суб'єктів малого і середнього підприємництва на селі, особистих господарств населення;

- *прозорості й паритетності* у процесі узгодження інтересів влади, підприємців, суб'єктів аграрного господарювання і громади в цілому. Дотримання паритетності в цільовому спрямуванні щодо отримання результатів забезпечення збалансованого розвитку територій сільської місцевості та їх інфраструктурної складової уможливорює довготривалу перспективну співпрацю. В нових умовах необхідністю зумовлюється комплексна комунікаційна взаємодія влади і членів суспільства. При цьому вагомим значення набуває довіра до владних органів, яка формується за результатами їх діяльності;

- *інклюзивності* як концептуальної основи сільського розвитку, пов'язаного із залученням всіх зацікавлених осіб, починаючи з членів громади, окремих індивідуумів, підприємців, аграрних товаровиробників, і завершуючи регіональними органами влади й державою в цілому;

- *технологічності*, що зумовлюється інноваційно-інвестиційним підходом у забезпеченні територіального розвитку, де інноваційність стосується можливості задіяння новітніх техніки і технологій, інноваційних проєктів, Крім цього, підвищення рівня інноваційності сільської території залежатиме від зростання кількості інноваційно-активних підприємств, процесу

дифузії інновацій тощо. Інвестиційність проявлятиметься в сукупності залучених як вітчизняних, так і зарубіжних інвестиційних ресурсів, державної фінансової підтримки держави, окремих меценатів-інвесторів тощо;

- *інформативності*, що передбачає формування інформаційного потенціалу в межах сільського розвитку, розширення наявних обсягів інформаційно-комунікативних ресурсів, техніки й уніфікованих технологій, за допомогою яких сільське населення отримує різноманітну інформацію, телекомунікаційні послуги тощо;

- *ефективності*, з передбаченням формування результативності збалансованого розвитку сільських територій та їх інфраструктурного забезпечення на основі оптимального й раціонального використання наявного потенціалу сільської території;

- *пріоритетності*, за якого формування збалансованого інфраструктурного розвитку сільських територій як на державному, так і регіональному рівнях взаємозумовлює врахування пріоритетів територіального розвитку, інтересів господарюючих суб'єктів, сільської громади, і країни в цілому;

- *адаптивності*, що передбачає здатність до оперативного реагування сільської територіальної системи на перманентність екзо- та ендегенного впливу;

- *коеволуційності*, тобто варіативності у пошуку оптимальної моделі збалансованого розвитку сільських територій на основі узгодженості всіх складових елементів його забезпечення;

- *системності*, з огляду на те, що сільські території характеризуються складною багатофункціональною структурою, важливим є задіяння цілеспрямованого підходу до забезпечення всіх її складових і елементів, оскільки виокремлення і стимулювання розвитку одного з них не призведе до формування збалансованості перспективного зростання. Завдання полягає в організації функціонування територіальної системи на основі системності, взаємопов'язаності й взаємоузгодженості її елементів;

- *синергетичності* як результату функціонування сільської територіальної системи у взаємодії, взаємодоповнюваності її компонентної структури, поєднання інтересів і потреб пріоритетних сфер і видів економічної діяльності в межах сільської економіки. Значена самоорганізаційна система, з притаманними їй рисами відкритості, неврівноваженості, складності й нелінійності, де в процесі її функціонування задіюється механізм біфуркації, тобто роздвоєння, що уможливорює набуття нових якісних змін при незначних відхиленнях від певних параметрів, у змозі сформувати синергійний ефект у взаємозумовленості всіх складових і компонентів її розвитку.

Моніторингові дослідження змістовності й обґрунтованості наукових принципів підтвердили необхідність їх врахування у процесі формування комплексного підходу до забезпечення розвитку сільських територій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Комплексний підхід до забезпечення розвитку сільських територій і їх інфраструктурної складової зумовлюється низкою передумов, які необхідно врахувати у

процесі формування зазначеного підходу. Науково обґрунтований комплексний підхід повинен базуватися на таких елементах формування життєвого середовища проживання сільського населення, при яких жоден з членів об'єднаної територіальної громади не відчуватиме відмінностей між містом і селом, соціокультурним розвитком, можливістю активізації здорового способу життя тощо. При цьому комплексність підходу повинна охоплювати інклюзивні механізми залучення членів громади до активного їх впливу як на вирішення проблемних питань сільського розвитку, так і забезпечення збалансованого соціально-економічного й екологічного розвитку території. Подальші наукові пошуки стосуватимуться органічного ведення аграрного господарювання в межах сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
2. Заставний Ф. Д. Проблеми депресивності в Україні (соціально-економічні, екологічні, демографічні). Львів, 2006. 348 с.
3. Лексин И. В., Грицюк Т. В., Лексин А. В. Регион как объект анализа и государственного управления // Региональная экономика: теория и практика. 2005. № 3. С. 25.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 року № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 15.09.2021).
5. Про національну інфраструктуру геопросторових даних : Закон України від 15.07.2021 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. № 37. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>
6. Сторонянська І. З., Залуцький І. Р., Патицька Х. О. Сільські території в Україні: практика ідентифікації та інструменти розвитку: науково-аналітична доповідь . Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. Долишнього НАН України». 2021. 137 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
7. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року. К. : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с. URL: https://issuu.com › docs › 2020_14_str_nap_sta_roz
8. Щодо концептуальних підходів до стратегії розвитку села. Національний інститут стратегічних досліджень: аналітична доповідь. 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_18_2021.pdf

REFERENCES

1. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku na 2021-2027 roky: zatverdzhena postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 5 serpnya 2020 r. № 695 [State regional

- development strategy for 2021-2027: approved by Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 5, 2020 No. 695]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
2. Zastavnyi, F. D. (2006). *Problemy depresyvnosti v Ukrayiny (sotsial'no-ekonomichni, ekolohichni, demohrafichni)* [Problems of depression in Ukraine (social-economic, ecological, demographic)]. Lviv. 348 p. [in Ukrainian].
  3. Leksin, I. V., Gritsyuk, T. V., & Leksin, A. V. (2005). Region kak ob"yekt analiza i gosudarstvennogo upravleniya [Region as an object of analysis and public administration]. *Regional'naya ekonomika: teoriya i praktika - Regional economy: theory and practice*, 3, 25 [in Russian].
  4. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo umov obihu zemel' sil'skohospodars'koho pryznachennya: Zakon Ukrayiny vid 31 bereznya 2020 roku № 552-IX [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the conditions for the circulation of agricultural land: Law of Ukraine dated March 31, 2020 No. 552-IX]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> [in Ukrainian].
  5. Pro natsional'nu infrastrukturu heoprosorovykh danykh Zakon Ukrayiny vid 15.07.2021 r. [On the national infrastructure of geospatial data, the Law of Ukraine dated July 15, 2021]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) - Bulletin of the Verkhovna Rada (VVR)*, 37 [in Ukrainian].
  6. Storonyanska, I. Z., Zalutskyy, I. R., & Patytska, H.O. (2021). *Silski terytoriyi v Ukrayini: praktyka identyfikatsiyi ta instrumenty rozvytku: naukovo-analitychna dopovid* [Rural areas in Ukraine: identification practice and development tools: scientific and analytical report]. Lviv. [in Ukrainian].
  7. Lupenko, Y.O., Malik, M.Y., Bulavka, O.H. (2020). *Stratehichni napryamy staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy na period do 2030 roku* [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030]. K.: NNTS IAE [in Ukrainian].
  8. Shchodo kontseptual'nykh pidkhodiv do stratehiyi rozvytku sela. Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen: analitychna dopovid [Regarding conceptual approaches to the strategy of village development. National Institute for Strategic Studies: Analytical Report]. *niss.gov.ua*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_18_2021.pdf [in Ukrainian].